

veel 'gekibbel' tussen de betrokkenen met als inzet onder meer de vraag of het 'ten toneele voeren van volksgebruiken' wel verantwoord was (al een oude strijdvraag onder de Nederlandse volkskundigen).

Erwin H. Karel schrijft over 'De Drentse Beweging en de constructie van haar verleden.' (69-87) Daarbij wordt terecht veel aandacht besteed aan het werk van de socioloog en hoogleraar 'Publizistik' (te Münster) H. J. Prakke en de voor alle uitingen van regionalisme zo cruciale periode van de Duitse bezetting. Het is voor de auteur duidelijk dat de Drentse Beweging in wezen het werk is van 'Prakke en de zijnen' (84) en dat het niet juist is haar begin al te situeren in de negentiende eeuw.

Het onderwerp van de bijdrage van Hermann Niebaum is 'Regio, taal en politiek'. (88-108) Hij richt zijn aandacht vooral op de erkenning van het Nedersaksisch in het Europees handvest voor 'regional or minority languages'. In tegenstelling tot de directeur van het Meertensinstituut is de auteur het met deze beslissing, waarbij hij nog een bescheiden rol als adviseur van de Nederlandse Kamer heeft gespeeld, volkomen eens. Hij uit echter wel een waarschuwing: zijns inziens kan het Nedersaksisch/Nederduits alleen voortleven 'als het lukt om een eind te maken aan de teruggang van het doorgeven van de taal aan de volgende generaties.' (104)

De verzorging van deze bundel is zoals wij van de uitgever en van de Groninger historische reeks mogen verwachten. De bruikbaarheid zou overigens hebben gewonnen met de opname van korte curricula vitae van de auteurs / sprekers.

Ph. M. Bosscher

J. L. Kool-Blokland, *De rand van 't land. Waterschapsgeschiedenis van Schouwen en Duiveland* (Werken van het Koninklijk Zeeuwsch genootschap van wetenschappen XIII; Middelburg: Koninklijk Zeeuwsch genootschap van wetenschappen, 2003, 304 blz., €42,50, ISBN 90 70534 36 3).

Dit mooi geïllustreerde boek gaat over de strijd tegen het water van het 'rampeiland' Schouwen. In tegenstelling tot wat de titel suggereert, gaat het voornamelijk over het waterschap Schouwen. De Duivelandse polders en de andere kleine polders op Schouwen komen slechts incidenteel aan de orde. De schrijfster onderscheidt vijf perioden, waarbij de cesuren liggen bij 1600, 1795, 1815 en 1914. Een 'rampwaterschap' of een 'rampeiland' werd Schouwen genoemd omdat het in de loop van de geschiedenis zwaar is getroffen door rampen als stormen, dijkvallen en overstromingen. De waterschapsbestuurders van Schouwen wisten reeds vroeg de instanties in Middelburg en Den Haag te overtuigen, dat behoud van het eiland in het voordeel was van Zeeland en Holland. Het fungeerde als een voormuur voor deze gewesten en daarom sprak men van de 'Rand van 't land'.

Rampen waren dikwijls de aanleiding tot bestuurlijke vernieuwing. Na de dijkdoorbraak van 1288 gaf graaf Floris V drie jaar later de opdracht om tijdelijk een overkoepelend dijkbestuur te vormen, dat boven de bestaande dijkcolleges stond om de lasten van het herstel over alle ingelanden te verdelen en controle uit te oefenen op het onderhoud van de zeedijken. Na de St. Elisabethsvloeden van 1421 en 1424 stelde de nieuwe machthebber Philips van Bourgondië een centraal dijkcollege in voor Schouwen, bestaande uit een college van zeven heemraden onder voorzitterschap van de regerende burgemeester van Zierikzee. Het stadsbestuur van Zierikzee had een grote invloed, doordat het eveneens de heemraden aanstelde. De voorzitter van het dijkcollege bepaalde de agenda, de nieuwe werken en overlegde met de andere overhe-

den. Er was een opperdijkgraaf, die de soeverein vertegenwoordigde en daarom ten tijde van de Republiek door de Staten van Zeeland werd benoemd. Het werd steeds meer een ceremoniële functie. Voor belangrijke beslissingen werden de rijkste landeigenaren geraadpleegd. De waterschappen, die overkoepeld werden door het centrale waterschap Schouwen behielden hun oude structuur. De bestuursvorm van het waterschap bleef tot 1796 ongewijzigd.

Voor het waterschap Schouwen waren de dijkvallen het grootste probleem. Vanaf de vroegste geschiedenis van het waterschap deden ze zich voor. Na 1700 zijn alleen al 250 dijkvallen geregistreerd. Met name aan de zuidzijde deden de dijkvallen zich voor. Door de sterke stroming van de Oosterschelde kalfde de zuidkant af en ontstonden diepe geulen aan de voet van het dijklichaam. De geschiedschrijver M. Z. Boxhorn schreef in de zeventiende eeuw over de 'crancke dijkagie'. Aanvankelijk had men niet de technische mogelijkheden en de financiële middelen om werken ter voorkoming van dijkval uit te voeren. De bestrijding bestond in het leggen van een nieuwe dijk landinwaarts, een zogenaamde 'inlage'. Daardoor gaf men steeds land prijs. De grootste verliezen aan land vonden plaats tussen 1400 en 1600. Pas in de negentiende en twintigste eeuw gelukte het de dijkval gedeeltelijk te beteugelen door zinkstukken en het storten van steen. Beide oplossingen waren duur.

Ondanks de hoge waterschapslasten voor de landeigenaren kon Schouwen zelf niet alle lasten dragen. De financiële hulp van de Staten van Zeeland leidde ertoe dat de invloed van het gewest steeds groter werd. De Staten van Zeeland stelden drie inspecteurs aan om te controleren hoe het geld werd besteed en of het onderhoud van de zeedijken goed gebeurde. Hun macht groeide in de achttiende eeuw. Zij vormden als het ware een voorloper van de provinciale waterstaat.

In de Bataafse en Franse tijd werden pogingen ondernomen om tot centralisatie van de waterstaatszorg te komen. Het reglement van het waterschap Schouwen uit 1796 telde opnieuw zeven heemraden, waarvan er vier gekozen werden door de ingelanden met meer dan 10 gemeten (= 4 ha.) land, terwijl de Zeeuwse volksvertegenwoordigers de overige drie kozen. Elke maand was een heemraad 'commissaris van de maand' die de lopende zaken afhandelde. De heemraden benoemden een secretaris, een penningmeester en het overige personeel. In de Bataafse en Franse tijd volgden de waterstaatkundige rampen elkaar snel op, zo zelfs dat men vreesde voor de ondergang van Schouwen.

De auteur geeft een duidelijk beeld van het achtergebleven onderhoud door externe factoren als de Eerste Wereldoorlog, de economische crisis, de Tweede Wereldoorlog en de daaropvolgende opbouwjaren. Daardoor plaatst zij de gebeurtenissen van de februariramp van 1953 in een juist perspectief. Het waterpeil kwam tijdens de rampnacht bij Zierikzee een halve meter hoger dan ooit tevoren! Dat gegeven, gecombineerd met het achterstallige onderhoud, maakt duidelijk hoe deze omvangrijke ramp kon plaatsvinden. De februariramp vormt een waterscheiding in de beleving van de eilandbewoners. Een van de gevolgen van de ramp was de vorming in 1957 van één waterschap voor het gehele eiland. In 1996 zijn alle waterschappen in Zeeland opgegaan in één Zeeuws waterschap.

De auteur is zeer summier in haar verhaal over de gevolgen van de invoering van de wet verontreiniging oppervlaktewater in 1970, waardoor de waterschappen er een belangrijke taak bij kregen. De noten staan op dezelfde pagina als de verwijzing in de tekst. Dat is een goede zaak want in het notenapparaat staat veel informatie, die voor een belangrijk deel thuishoort in de tekst. Door het zeer kloeke formaat konden de illustraties en kaarten groot afgebeeld worden. Jammer dat een begrippenlijst ontbreekt; niet elk gehanteerd begrip wordt verklaard en veel kopers zullen het boek niet in een ruk uitlezen en daardoor andere hulpmiddelen moeten gebruiken om de betekenis van het begrip te achterhalen.

Maar ondanks de kritische punten is *De rand van 't land* een goed geschreven en mooi uitgevoerd boekwerk, waarin de waterstaatsgeschiedenis van Schouwen tot ongeveer 1975 boeiend wordt verteld.

A. Vroon

P. J. van Cruyningen, *Boerderijbouw in Zeeland van de tiende tot de twintigste eeuw. 'Schone welbetimmerde hofsteden'* (Utrecht: Matrijs, 2002, 216 blz., €29,95, ISBN 90 5345 220 6).

Het jaar 2003 was uitgeroepen tot het jaar van de boerderij. Deze specifieke aandacht voor de bouwkunst ten plattelande lijkt op het eerste oog overdreven, gezien de nog volop aanwezige oude boerderijen. Toch slaakt de SHBO, de Stichting historisch boerderij-onderzoek te Arnhem, een noodkreet via alle mogelijke media: als de teloorgang in het huidige tempo doorgaat, is er over enkele tientallen jaren nauwelijks meer een oude boerderij te vinden (zie: E. L. van Olst, *Historische boerderijen in Nederland* (Arnhem, 2001)). Ook in deze studie van P. J. van Cruyningen komt deze 'erosie' duidelijk naar voren, al is dat zeker niet het doel van zijn onderzoek. Wel richt hij zich op een blinde vlek in de Nederlandse kaart van boerderijtypen, namelijk Zeeland.

De ontwikkeling van de boerderij in het zuidwestelijk kustgebied, zoals Van Cruyningen zijn onderzoeksgebied in bredere zin omschrijft, blijkt zeer complex. De ligging tussen Holland, Brabant en Vlaanderen met alle wederzijdse invloeden, de veelvuldige overstromingen gevolgd door herbedijkingen en de zich wijzigende sociale structuren, zijn daar in belangrijke mate debet aan. Ook een breed scala aan verschijnselen die de vorm van de boerderij bepalen, zoals de locatie van de koe- en paardenstallen en van de toegangen tot de deel, de gebint- en kapconstructies en de inrichting van het woongedeelte, draagt eraan bij. Niet in het minst doordat het voorkomen van deze aspecten zich niet in één duidelijke chronologische lijn beweegt, maar per regio, per eiland zelfs, zijn eigen ontwikkeling en combinaties kent.

Van Cruyningen loopt voor deze complexiteit niet weg. De twintigste-eeuwse boerderij-onderzoekers Klaas Uilkema en R. C. Hekker boden hem slechts enkele mager onderbouwde theorieën over dit gebied. Met grote detailkennis van de boerderijvormen in Zeeland en de aangrenzende gebieden, vult hij die basis aan en wordt alles consequent op een rij gezet. Zijn brede insteek blijkt eruit dat hij naast de boerderijgebouwen zelf, ook geschreven archiefmateriaal, oude afbeeldingen en (landmeters)kaarten in het onderzoek betreft. Ofschoon enkele conclusies op het eerste oog erg voor de hand liggen — bijvoorbeeld de vaststelling dat in Zeeuws-Vlaanderen de invloed van Vlaanderen sterker is dan van Holland, en dat het omgekeerde geldt voor Schouwen-Duiveland (123-124) — is zijn belangrijke verdienste dat hij tot deze gevolgtrekkingen komt dankzij een afgewogen argumentatie.

Vernieuwend is zijn aandacht voor sociale factoren: eigendomsverhoudingen, migraties en contacten met andere gebieden. Zo weet Van Cruyningen meer dan aannemelijk te maken dat de Schouwse stolp, sterk gelijkend op de Noord-Hollandse stolpboerderij en verder een vreemde eend in de Zeeuwse bijt, omstreeks 1600 daadwerkelijk door immigratie van Noord-Hollandse boeren op Schouwen is geïntroduceerd. (117 vlg.) Ook treft hij de stedelijke invloed aan, die vanaf de late zestiende eeuw opkomt en die bijvoorbeeld in Noord-Holland al eerder aangetoond is. (94, 102) Als eigenaar van boerderijen schakelden stedelingen technici in, die als rentmeester, landmeter of bouwkundige fungeerden en in het hele zuidwestelijke kustgebied werkzaam waren. Dankzij de hierdoor ontstane netwerken was de door Van Cruyningen geconstateerde snelle modernisering van de boerderijen mogelijk. Illustratief zijn de boerderijen